

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّاهِرِينَ

نمبر:

تحليل شبکه ای و تحليل گفتمان

دکتر حسن بشيرو بهکاران

فهرست مطالب

۷ سخن ناشر
۹ مقدمه
	☑ دکتر حسن بشیر
۲۷ فصل ۱. چه چیزی خبر را می‌سازد؟
	☑ ژوزف استرابهار و دیگران / ترجمه: دکتر حسن بشیر
۶۷ فصل ۲. تحلیل شبکه‌ای جریان بین‌المللی خبر
	☑ کیونجیم کیم و جورج بارنت / ترجمه: دکتر حسن بشیر
۱۱۹ فصل ۳. مدل آرمانی ارتباط سه‌سویه ملت - مطبوعات - دولت در ایران
	☑ دکتر مهدی محسنیان راد
۱۴۱ فصل ۴. قرآن پژوهی با رویکردی خبری - ارتباطی
	☑ دکتر حسام‌الدین آشنا
۱۵۳ فصل ۵. محورهای کلی ممنوعیت رسانش پیام
	☑ دکتر احمدعلی قانع
۱۸۳ فصل ۶. اخلاق حرفه‌ای خبر در اسلام
	☑ دکتر پیمان جبلی
۲۱۷ فصل ۷. تحلیل گفتمان: درپچه‌ای برای کشف ناگفته‌ها
	☑ دکتر حسن بشیر
۲۴۹ فصل ۸. تحلیل گفتمانی سایت ممری
	☑ دکتر حسام‌الدین آشنا / فهیمه وزیری
۳۱۹ فهرست اعلام

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي فَضَّلَنَا

عَلَى كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ

(قرآن سوره مبارکه النمل آیه شریفه ۱۵)

تربیت اسلامی، مرجعیت علمی

« کاری کنید که دانشگاه امام صادق علیه السلام ... مرجع تحقیقات مراکز علمی و

دانشگاه‌های دنیا بشود» مقام معظم رهبری^۱

فلسفه وجودی دانشگاه امام صادق علیه السلام که از سوی ریاست دانشگاه به کرات مورد توجه قرار گرفته، تربیت نیروی انسانی‌ای متعهد، باتقوا و کارآمد در عرصه عمل و نظر است تا از این طریق دانشگاه بتواند نقش اساسی خود را در سطح راهبردی به انجام رساند. از این حیث «تربیت» را می‌توان مقوله‌ای محوری یاد نمود که وظایف و کارویژه‌های دانشگاه، در چارچوب آن معنا می‌یابد؛ زیرا که «علم» بدون «تزکیه» بیش از آنکه ابزاری در مسیر تعالی و اصلاح امور جامعه باشد، عاملی مشکل ساز خواهد بود که سازمان و هویت جامعه را متأثر و دگرگون می‌سازد.

از سوی دیگر «سیاست‌ها» تابع اصول و مبادی علمی هستند و نمی‌توان منکر این تجربه تاریخی شد که استواری و کارآمدی سیاست‌ها در گرو انجام پژوهش‌های علمی و بهرمندی از نتایج آنهاست. از این منظر پیشگامان عرصه علم و پژوهش، راهبران اصلی

۱. از بیانات مقام معظم رهبری در ملاقات اساتید و دانشجویان دانشگاه امام صادق (ع) مورخ ۱۳۸۴/۱۰/۲۹

جریان‌های فکری و اجرایی به حساب می‌آیند و نمی‌توان آینده درخشانی را بدون توانایی‌های علمی - پژوهشی رقم زد و سخن از «مرجعیت علمی» در واقع پاسخ‌گویی به این نیاز بنیادین است.

دانشگاه امام صادق علیه السلام در واقع یک الگوی عملی برای تحقق ایده دانشگاه اسلامی در شرایط جهان معاصر است. الگویی که بیش از «ربع قرن» تجربه دارد و هم اکنون ثمرات نیکوی این شجره طیبه در فضای ملی و بین‌المللی قابل مشاهده است. طبعاً آنچه حاصل آمده محصول نیت خالصانه و جهاد علمی مستمر مجموعه بنیانگذاران و دانش‌آموختگان این نهاد است که امید می‌رود در طلیعه دور جدید فعالیتش بتواند به توسعه و تقویت آنها در پرتو عنایات حضرت حق تعالی، اهتمام ورزد.

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام با توجه به شرایط، امکانات و نیازمندی جامعه در مقطع کنونی با طرحی جامع نسبت به معرفی دستاوردهای پژوهشی دانشگاه، ارزیابی سازمانی - کارکردی آنها و بالاخره تحلیل شرایط آتی اقدام نموده که نتایج این پژوهش‌ها در قالب کتاب، گزارش، نشریات علمی و... تقدیم علاقه‌مندان می‌گردد. هدف از این اقدام - ضمن قدردانی از تلاش خالصانه تمام کسانی که با آرمان و اندیشه‌ای بزرگ و ادعایی اندک در این راه گام نهادند - درک کاستی‌ها و اصلاح آنها است تا از این طریق زمینه پرورش نسل جوان و علاقه‌مند به طی این طریق نیز فراهم گردد؛ هدفی بزرگ که در نهایت مرجعیت مکتب علمی امام صادق علیه السلام را در گستره بین‌المللی به همراه خواهد داشت. (انشاءالله)

ولله الحمد

معاونت پژوهشی دانشگاه

مقدمه

در عصر کنونی، خبر، مهمترین پیام رسانه‌هاست. رسانه‌های نوین با ارائه اخبار متنوع و گسترده، تلاش می‌نمایند موجودیت خود را به عنوان رسانه برتر و موثرتر در جهان معاصر معرفی و تثبیت کنند. از جهتی دیگر، خبر رابطه انسان را با بسیاری از مقولات موجود در زمینه‌های مختلف سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، امنیتی، دینی و غیره تبیین می‌کند و جهت‌گیریهای خاص ذهنی و عملی وی را متبلور می‌سازد. خبر، در حقیقت، عصاره پیامهای انسان در حوزه‌های گوناگون ذهن و عمل است که به شکل‌های مختلف توسط رسانه‌های گروهی بویژه رسانه‌های نوین منتقل می‌گردد و نوعی از رابطه فردی و اجتماعی را در سطوح متفاوت به وجود می‌آورد. هویت خبر، بدون در نظر گرفتن سازندگان یا بازیگران اصلی و هدفها یا گرایش‌های آنان در تولید خبر، چنانچه انعکاسی از واقعیت محض باشد، نوعی از مقوله‌های آزاد از ارزش¹ است. اما هیچگاه خبر، به عنوان پیام دارای معنای خاص، بدون گرایش ویژه و ارزش اخلاقی و انسانی نمی‌باشد. اصولاً خبر پل میان واقعیت و انسان است. واقعیتی که در متن جامعه و طبیعت اتفاق می‌افتد و گاهی بدون دخالت مستقیم انسان به وجود می‌آید. اما خبر، در بسیاری از مواقع، به وسیله انسان ساخته و عرضه می‌شود. به عبارت دیگر، اتفاق و حادثه، در بسیاری از مواقع، با برنامه ریزی

1. Value free

انسان به وجود می‌آید و سپس پیام بر مبنای آن تولید و پخش می‌گردد. در این حالت تولید خبر فقط به معنای حرکت یک سویه انسان در جهت انعکاس یک حادثه و انتقال آن به مخاطبان نیست؛ بلکه فراتر از آن یک جریان پیچیده ایست که یک سوی آن حادثه و سوی دیگر آن انسان قرار دارد که معنای هر گرفته از حادثه، بویژه حادثه‌ای که ساخته و پرداخته وی است، با پردازش جدید به عنوان پیام و با نام "خبر" مجدداً به انسان بر گردانده می‌شود.

تصویر سازی جریان‌های مختلف در سطح طبیعت و جامعه، تولید و پردازش پیام‌های گوناگون، گزینش و پخش برداشت‌های متفاوت از حوادث جهان، از زمینه‌های مهم مورد بحث در علوم ارتباطات و رسانه‌ها است.

اکنون، در دنیای ارتباطات بین‌المللی جدید، با وجود ابزارهای پیچیده و گسترده انتقال پیامها به صورت لحظه‌ای و به شیوه‌های مختلف، تولید، پردازش و پخش پیام‌های گوناگون به مهمترین زمینه ارتباطی انسان با جهان پیرامون خود تبدیل شده است؛ که بدون آن حیات فکری، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و امنیتی وی به سختی ادامه می‌یابد. اصولاً این گونه شده است که خبر و تحلیل، در هر زمینه و از هر طرف، زمینه ساز عمل ذهنی و اقدام عملی در صحنه بشری شده است. بدیهی است که هر چه خبر، با تکیه کردن بر شواهد یقینی به حقیقت نزدیکتر باشد، منشأ تصمیمات قطعی تر و تحلیلهای رساتر و محکمتر است.

از سوی دیگر، سازندگان اخبار و پیامهای مختلف در سطح جهانی، با داشتن امکانات گوناگون، جهت‌گیریهای جدیدی را در حوزه اطلاع رسانی بوجود آورده‌اند که بیش از آنکه مبتنی بر انتقال به موقع، صحیح و ضروری پیام باشد، ناشی از داشتن قدرت، بکارگیری قدرت و بهره برداری از قدرت است که خود گفتمان جدید قدرت در شکل‌گیری پیامها را در سطح جهانی به وجود آورده است. لذا آنانکه از قدرت برتر

تکنولوژی رسانه‌ای برخوردارند، سازندگان، دروازه بانان و پخش کنندگان اصلی پیامها در سطح جهانی‌اند. پیام‌های تولید شده در این سطح، منعکس کننده گرایش‌های خاص گفتمان مسلطی است که توسط همان قدرت‌های برتر مورد حمایت قرار می‌گیرند. اصولاً گفتمان جهانی تولید شده در کلیهٔ زمینه‌ها، که بخش عمدهٔ آن توسط همان پیام‌ها شکل می‌گیرد، بدون تأثیر و برنامه‌ریزی قدرت‌های صاحب تکنولوژی برتر رسانه‌ای تحقق نمی‌یابد.

این حرکت رسانه‌ای وسیع در تولید خبر و پیام، یا به عبارت دیگر، تولید و پخش اندیشه و اطلاعات در زمینه‌های مورد نظر باید از جنبه‌های مختلف از شکل‌گیری تا ارزش‌گذاری و اخلاق حاکم بر آن مورد بحث و مطالعه علمی و دقیق قرار گیرد.

در این زمینه مقالات انتخاب شده برای این مجموعه شامل سه گرایش عمده‌اند: گرایش اول: بررسی ماهیت و عوامل مؤثر در خلق و شکل‌گیری خبر است که با یک مطالعهٔ تطبیقی و مقایسه‌ای میان ۸ کشور جهان، تحلیل شبکه‌ای پیام‌های مزبور در سطح جهانی و سرانجام، با ارائه مدلی جدید برای ارتباط سه سویهٔ خبری میان ملت-مطبوعات- دولت، ارزیابی شده است:

گرایش دوم: نگاه به مسائل مربوط به خبر و عناصر آن، پیامها و اخبار ممنوع و اخلاق حرفه‌ای خبر از دیدگاه اسلامی است؛

گرایش سوم: تحلیل گفتمانی اخبار، به عنوان شیوه‌ای برای کشف ناگفته‌های پنهانی در ورای سخن پراکنی‌های خبری در سطح جهانی است.

به عبارت دیگر، در این مجموعه تلاش شده است که مطالب مطرح شده در سه سطح تدوین و ارائه شوند: در سطح نظری عام، موضوع خبر، هویت و ساختار آن، تحلیل محتوا و تحلیل شبکه‌ای اخبار جهانی و مدل آرمانی ارتباط سه سویهٔ خبری مطالعه شده‌اند. در سطح اسلامی، دیدگاه اسلامی به خبر، اخلاق خبری و مصادیق پیام‌های ممنوع در اسلام بررسی شده‌اند. در سطح مصادیقی، مطالعهٔ نمونه‌ای دربارهٔ اهداف ناگفته در ورای برخی از پیام‌های تولیدی در سطح جهان بررسی شده است.

بخش اول با عنوان "خبر، تحلیل شبکه‌ای و مدل آرمانی"، شامل سه مقاله است. اولین مقاله در این مجموعه، با عنوان «چه چیزی خبر را می‌سازد؟» مقوله خبر و عناصر تشکیل دهنده آن را کنکاش می‌کند. در این مقاله از طریق مطالعه تطبیقی و مقایسه‌ای اخبار سراسری تلویزیونی هشت کشور جهان به هویت ساختاری خبر دست یابی شده است.

در این رابطه اخبار سراسری شبانه تلویزیونی به مدت یک هفته در هشت کشور جهان که شامل کشورهای پیشرفته غربی، کشورهای سوسیالیستی (قبل از فروپاشی شوروی) و کشورهای در حال پیشرفت (جهان سوم) بررسی شده‌اند. اخبار مزبور در دو بخش عمده ملی و بین‌المللی (داخلی و خارجی) و از نظر اقتصادی، سیاسی، نظامی، علمی، و غیره، بررسی و تحلیل شدند تا برنامه خبری مورد توجه در هر کشور مشخص شود.

علاوه بر آن، مسائل کشورهای مختلف، که در اخبار کشورهای هشتگانه مورد بحث مطرح شده بودند، نیز ارزیابی شده‌اند.

نتیجه به دست آمده نشان می‌دهد که کشورهای غربی عمدتاً به حوادث ناگوار طبیعی، بدبختی‌ها، مصائب عمومی و جنایت توجه دارند؛ در حالی که مهم‌ترین اخبار مورد توجه در همه این کشورها، اخبار سیاسی، سپس اقتصادی و یا نظامی بوده است. در این بررسی برای "عوامل تشکیل دهنده خبر" دو مسأله عمده مطرح شده است:

۱. آیا آنچه که در اخبار هر کشور مطرح میشود می‌تواند بعنوان منعکس کننده دیدگاه فلسفی و نظری آن کشور به مقوله خبر و تعریف آن تلقی گردد؟
۲. آیا ارتباطی میان تعریف و توصیف خبر در هر کشور (بویژه از نظر فلسفی و نظری) و شیوه طرح اخبار مربوط به سایر کشورهای دیگر در اخبار آن کشور وجود دارد؟ به عنوان مثال، اخبار مربوط به کشورهای جهان دوم (قبل

از فروپاشی شوروی) و جهان سوم به شکل مخدوش و غیر واقعی در رسانه‌های غربی مطرح می‌شوند.

دو سوال پیش گفته با روش تحلیل محتوای اخبار تلویزیونی هشت کشور، مورد توجه و ارزیابی قرار گرفته و تلاش شده است که جواب مناسبی برای آنها بدست آید. سوالهای یاد شده به ویژه پس از طرح بحث "نظم نوین اطلاعاتی و ارتباطی جهانی" (NWICO)^۱ اهمیت ویژه‌ای به خود اختصاص داده است.

در بخشی از مباحث انجام گرفته در باره نظم نوین اطلاعاتی و ارتباطی جهانی تأکید شده است که در آمریکا و سایر کشورهای صنعتی غربی اخبار مطرح شده، معمولاً مسائل و بحث‌های منفی و غیر سازنده را بیشتر از سایر بحث‌های دیگر مطرح می‌کنند؛ برای مثال، شکست‌ها، حوادث، حوادث ناگوار طبیعی و بدبختیها به جای پیشرفت‌های اجتماعی و مردمی، درگیری و کشمکش بجای ثبات و امنیت، مسائل نظامی بجای مسائل اقتصادی و همانند آن مطرح می‌شوند.

انتقادهای دیگری همچون عدم توجه به اخبار و حوادث جهان سوم و یا دروغ‌پردازی در مورد این کشورها توسط کشورهای غربی مطرح شده است که ریشه در نحوه نگرش این کشورها به طرح اخبار با شیوه‌ای که بیشتر ذکر آن رفت، دارد. در مقابل، برخی از کشورهای غربی، کشورهای اروپای شرقی و جهان سوم را متهم به جلوگیری از انتقاد، سانسور اخبار و حمایت از اقدامات دولت با شیوه‌های معمول خود می‌کنند. پژوهش انجام شده ذیل می‌تواند در بازبینی و ارائه تعریف مناسبی از خبر به ویژه، باتوجه به اختلاف موجود در مفهوم آن در کشورهای مختلف، مفید باشد.

بنابراین "خبر"، بنا به تعریف کشورهای غربی، شامل چه عناصری باید باشد؟ این موضوع در بحث‌های مربوط به "نظم نوین اطلاعاتی و ارتباطی جهانی" مورد توجه

1. The New World Information and Communication Order.

قرار گرفته و موارد ذیل به عنوان عناصر تشکیل دهنده "خبر" و یا به عبارتی عناصر مؤثر در ساختار خبری موجود در کشورهای غربی را منعکس می‌کند:

۱. تازگی و نو بودن؛
 ۲. قوی و هیجان برانگیز بودن؛
 ۳. روشن و غیر مبهم بودن؛
 ۴. همخوانی با فرهنگ عمومی داشتن؛
 ۵. پیوندی مستقیم با مصالح ملی داشتن؛
 ۶. قابل پیش بینی ولی غیر قابل انتظار بودن؛
 ۷. در مورد نخبگان و یا کشورهای عمده بودن؛
 ۸. عنصر فردگرایی و یا شخصیتی در آن بارز بودن؛
 ۹. عنصر مخالفت یا رقابت و بطور کلی منفی در آن گنجانده شدن.
- اختلاف موجود در تعریف "خبر" و عناصر سازنده آن، ضرورت انجام پژوهشی مبتنی بر شیوه پژوهش "تحلیل محتوا"^۱ برای درک هرچه بهتر این موضوع، به‌ویژه در کشورهای مربوط به سه جهان مختلف، را روشن می‌سازد.
- کشورهای سوسیالیستی یا به عبارتی "جهان دوم"^۲ همانند شوروی (البته قبل از فروپاشی آن) خبر را در انعکاس مطالبی که از حزب کمونیست حمایت می‌کند و اهداف ملی را در نظر می‌گیرد، خلاصه کرده‌اند.
- در این گونه کشورها، "خبر" از مدل خبری مثبت^۳، یعنی خبر باید نقش مثبتی را در جامعه ایفا نماید، تبعیت می‌کند؛ برای مثال: طرح اخبار مربوط به کارگران قهرمان و زبده، کشاورزان نمونه و یا اهداف کارگری وغیره.
- اهمیت محدودیت زمانی خبر در چنین کشورهایی کمتر از کشورهای غربی بود و از پخش اخبار تا زمانی که توجیه کافی برای طرح آنها وجود نداشته باشد، جلوگیری

1. Content Analysis.
2. Second World.
3. Positive Role Models.

می‌شد. علی‌رغم جلوگیری از طرح اخبار مربوط به درگیری‌های داخلی کشور، پوشش اخبار مربوط به درگیری‌های داخلی سایر کشورها و حمایت از انقلاب‌های به وجود آمده، مورد توجه قرار می‌گرفت.

بحث دیگر، مربوط به "روزنامه‌نگاری توسعه" است که به عنوان روش مناسب خبری به کشورهای جهان پیشنهاد و توصیه شده است. در این روش تأکید بر اخبار مربوط به اهداف کاری، موفقیتها و سرانجام، تبعیت از مدل خبری مثبت، توصیه شده است.

کارشناسان در این زمینه همکاری با دولت و طرح پروژه‌ها و پیشرفت‌های آن را نیز مورد تأکید قرار داده‌اند.

در کشورهای هند و فیلیپین بر روی مدل نقادانه خبر بیشتر تأکید می‌شود؛ در این کشورها، خبرنگار مسئولیت بیشتری در طرح اخبار مربوط به پیشرفت‌های کشور و در صورت لزوم و در زمان مناسب، انتقاد از طرح‌های دولت را باید احساس کند. هم‌اکنون یکی از بحث‌های عمده و مطرح در باره "انتقاد"، سطح و حجم مناسب و مفید انتقاد از دولت است که عمدتاً سیاستها و دیدگاه‌های کشورهای جهان سوم در این زمینه متفاوت است.

در سطح بین‌المللی، تضاد به وجود آمده در این زمینه عمدتاً ناشی از وجود مدل‌های مختلف پوشش خبری مربوط به حوادث جهانی و سایر کشورهای دیگر است. در بررسی انجام شده در این مقاله، با شیوه تحلیل محتوا، تلاش شده است که برخی از شیوه‌های پنهان و نحوه طرح موضوع که عمدتاً در مطالعات و بررسی‌های دیگر مورد توجه قرار نگرفته است، بحث و بررسی شوند.

دومین مقاله در این مجموعه با عنوان "تحلیل شبکه‌ای جریان بین‌المللی خبری" در صدد کشف جریان نامتعادل خبری در سطح جهانی با استفاده از شیوه‌های مختلف تحلیلی است. جریان نامتعادل و یک طرفه اخبار و اطلاعات در جهان به طور مداوم

مورد توجه کارشناسان، صاحب نظران و دولت مردان بوده و پژوهشها و نوشته‌های زیادی در این زمینه با تکیه بر روشهای گوناگون پژوهشی صورت گرفته است. پژوهشی که در این مقاله استفاده شده، جریان نامتعادل مذکور را با روشهای جدیدتری که تحت نام کلی "تحلیل شبکه‌ای"^۱ می‌آیند، ارزیابی و بررسی شده است

در این زمینه می‌توان گفت که از زمان جنگ جهانی دوم، بررسی جریان بین‌المللی اخبار و اطلاعات به عنوان یکی از موضوعات عمده ارتباطات بین‌المللی مطرح بوده است. در سال ۱۹۵۳م. انستیتیوی مطبوعات بین‌المللی، جریان خبری میان کشورهای پیشرفته و کشورهای در حال پیشرفت را در وضعیت "نامتعادل" توصیف کرد. از آن زمان تا کنون، موضوع جریان نامتعادل خبری، همه گزارشها و پژوهشهای مربوط به بررسی اخبار بین‌المللی را تحت الشعاع قرار داده است. بسیاری از پژوهشگران مشکل بوجود آمده در این زمینه را مربوط به تفاوت‌های موجود میان کشورهای پیشرفته و کشورهای در حال پیشرفت می‌دانند؛ برای مثال، شرام (Schramm, 1964) معتقد است که جریان خبری میان ملت‌ها و کشورهای گوناگون در اختیار کشورهای قرار دارد که مالکان آژانسهای خبری. صاحبان وسائل پیشرفته راه دور، ثروتمند و دارای امکانات بالا و تکنولوژی پیشرفته، و سرانجام، کشورهای قدرتمند از میان مجموعه کشورهای پیشرفته می‌باشند.

گالتونگ (Galtung, 1971) نیز معتقد است که عدم تعادل در تبادل اطلاعات

بین‌المللی بستگی به چگونگی روابط میان کشورهای مرکز و کشورهای پیرامون دارد. برخی از پژوهشگران مربوطه اظهار می‌دارند که جریان اطلاعاتی میان کشورهای صنعتی غربی و کشورهای جهان سوم باید در حجم، جهت‌گیری و محتوا از تعادل بیشتری برخوردار باشد؛ در حالی که بسیاری از مطالعات و پژوهشهای تجربی، عدم تعادل موجود در این زمینه را اثبات کرده اند.

پژوهشها نشان دهنده آن است که جریان بین المللی خبری زیر سلطه کشورهای صنعتی غرب بویژه آژانسهای عمده بین المللی خبری قرار دارد. همچنین، گزارشها و اخبار خارجی منتشره در این کشورها متهم به داشتن گزارشها و خبرهای منفی در باره کشورهای جهان سوم شده اند.

بهر حال، این پژوهشها محدودیت‌هایی دارند که آنها را از تشخیص و تبیین ساختار جریان بین المللی خبری در سطح جهانی محروم می‌سازد. تقریباً تمام پژوهشهای گذشته، اخبار خارجی را با استفاده از روش تحلیل محتوا ارزیابی کرده اند؛ چون روش تحلیل محتوا نیاز به کار و صرف زمان زیاد دارد، پژوهشهای انجام شده گذشته منحصر به مقایسه دو کشور و یا حد اکثر محدود به منطقه بخصوصی که در آن تنها چند کشور انتخاب شده (عمدتاً ایالات متحده آمریکا و اروپا) است، می‌باشند.

همچنین با وجود تأکید بر انجام پژوهشهای منطقه‌ای و متکی بر طول و عرض جغرافیایی کشورها، متأسفانه پژوهشهای کمتری در سطح جهانی صورت گرفته است. وضعیت پیش گفته ناشی از اختلاف موجود بین چشم اندازهای نظری و روش تحقیقاتی مربوط به اخبار بین المللی است.

آنچه که در این پژوهشها حائز اهمیت است، ایجاد رابطه متناسب میان نظریه و عمل در تحلیل جریان مذکور و تعیین ساختار و مشخصات شبکه جریان بین المللی خبری است. نظریه‌های "وابستگی"، و نیز "سیستم واحد جهانی"^۱ که به نظریه والرشتاین^۲ معروف است، از طرفی بیانگر وابستگی کشورهای پیرامونی^۴ به کشورهای مرکز^۵ و از طرف دیگر نشان‌دهنده وجود یک سیستم جهانی متکی و مرتبط به همدیگر در زمینه جریان بین المللی خبری می‌باشد.

-
1. Dependency Theory.
 2. World System Theory.
 3. Wallerstein.
 4. Periphery.
 5. Centre.

تعیین ساختار و مشخصات شبکه مذکور و چگونگی عملکرد آن در جهان از مسائل مهمی است که با شناخت آن می‌توان موقعیت هر کشور را در این زمینه مشخص، و درجه وابستگی، استقلال و یا تأثیر گذاری آن را بر این شبکه ارزیابی کرد. به دست آوردن عوامل مؤثر در جریان بین‌المللی خبری نیز از مواردی است که همیشه مورد توجه پژوهشگران علوم ارتباطات بوده است. مقاله ذیل تلاش کرده است که عوامل مهم و مؤثر در این باره را مورد توجه قرار داده، و همانگونه که ملاحظه خواهید کرد، عامل "توسعه اقتصادی" به عنوان مهمترین عامل مؤثر در ساختار شبکه جریان بین‌المللی خبری را مورد تأکید قرار داده است.

آنچه که در این زمینه اهمیت دارد، وجود جریان نامتعادل خبری و سلطه‌گری کشورهای مرکز (کشورهای اروپائی-آمریکا) و وابستگی کشورهای پیرامون (آسیائی-آفریقائی و غیره) در این رابطه است.

چاره‌اندیشی برای ایجاد تغییر در ساختار شبکه موجود مطلبی است که باید برای کشورهای پیرامونی اهمیت حیاتی داشته باشد؛ تا زمانی که جریان نامتعادل خبری در جهان وجود داشته باشد، امکان حضور فعال و مؤثر در صحنه‌های خبری و اطلاعاتی بین‌المللی، که هم اکنون یکی از عوامل مهم شکل‌دهنده سیاست‌های بین‌المللی است وجود نخواهد داشت.

سومین مقاله در این مجموعه با عنوان "در جستجوی مدلی برای ارتباط سه سویه" در صدد ارائه مدلی نو برای ارتباط بهنجار و مناسب میان دولت، مطبوعات و ملت است. در این مقاله تلاش شده است که مدلی برای ارتباط رسانه‌ها با دولت از یک طرف و ملت از طرف دیگر ارائه شود. این وضعیت در ایران، بنا به گفته نویسنده، دچار وضعیتی "ناموزون" است که نیازمند بازبینی مجدد است. وضعیت مزبور حاکی از این است که "روزنامه نگاران و مصاحبه‌گران رسانه‌های ایران در بستری فعالیت می‌کنند که از یک سو، در کنش تا حدودی یک سویه و کمتر متعامل با نهاد دولت هستند و از

سویی، در کنشی مشابه و معکوس با مخاطبان یا به عبارتی ملت‌اند^۱. نویسنده دربارهٔ این مدل چنین می‌گوید:

«مدل، حاصل تحقیق گسترده‌ای است که در سه نوبت، با فاصلهٔ پنج سال در بارهٔ «وضعیت انتقاد در مطبوعات در ایران» انجام شد. اگرچه طرح اولیهٔ مدل، حاصل تحقیق نوبت اول است، اما هنگامی که گزارش ۴۰۰ صفحه‌ای نوبت سوم وارد سایت مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها شد، یک بار دیگر این نگاه شکل گرفت که وضعیت موجود نیاز به اصلاحی اساسی دارد.»

این مدل بر یازده راهکار استوار است:

نخبگان (الزاماً فقط دانشگاهیان، نوابع و روحانیان نمی‌باشند) که نباید به سهولت به عنوان پیام‌آوران به مطبوعات دسترسی داشته باشند؛
ارتباط دولت با مردم نباید عمودی و از بالا به پایین باشد؛
ارتباط مزبور نباید یک سویه باشد؛
مطبوعات باید متکثر باشند؛
حکومت هیچ سلطه‌ای به مطبوعات نداشته باشد؛
مطبوعات زیر چتر قانون، به صورت یک عقل مستقل عمل کنند؛
وظیفهٔ عقل مستقل، نظارت بر عملکردها و منعکس کننده و تحلیلگر عملکردها باشد؛

مطبوعات نقش واسطه میان حکومت و مردم را ایفا کنند؛
حکومت به مطبوعات باید داده^۱ بدهد نه اطلاعات (زیرا مطبوعات نباید نقش کارگزار حکومت را ایفا کنند) و مطبوعات به مردم باید اطلاعات را بدهند، نه داده؛

برای جلوگیری از انحصار در نقش مطبوعات، باید کانال‌های دیگری نیز میان حکومت و مردم برقرار باشد؛

علاوه بر سه عنصر حکومت، رسانه‌ها و مخاطبان، باید عنصر چهارمی بنام عنصر بازبینان پیش بینی شود که کارشان بازبینی پس از انتشار محتوای مطبوعات به منظور پاسداری از حقوق مردم بر اساس قوانین باشد.

بخش دوم این مجموعه با عنوان "خبر از دیدگاه اسلامی" شامل سه مقاله است. در مقاله اول با عنوان "قرآن پژوهی با رویکردی خبری و یافته‌های جدید ارتباطی"، عناصر اصلی خبری از دیدگاه قرآن بررسی شده و در یک تحلیل کل نگر و با جمع‌بندی آیات مختلف بر پایه سه واژه مهم برای انعکاس مفهوم خبر در قرآن کریم یعنی "خبر، حدث و نبأ" سه محور عمده ذیل مورد توجه قرار گرفته اند:

۱. بیان لایه‌های نهانی و صورت واقعی گفتارها و کردارهای آدمیان (آل عمران: ۴۹ و ...)

۲. بیان نقاط عطف و دوران ساز در زندگی بشر بخصوص سرگذشت پیامبران الهی (شعرا: ۴۹، قصص: ۳، تغابن: ۵ و ...)

۳. حقایق باطنی جهان هستی و رابطه خداوند با جهان (انعام: ۵، شعرا: ۶، هود: ۱۰۰ و ...)

به نظر می‌رسد پیام جاودانی قرآن و مهمترین، سرنوشت سازترین و ماندگارترین پیام خبری در این کتاب الهی، آیه شریفه «نبیء عبادی انی انا الغفور الرحیم و ان عذابی هو العذاب الالیم» (حجر: ۴۹۵) باشد. یعنی "به بندگانم اطلاع دهید که من بخشنده و مهربانم و کیفرم بس دردناک است". شاید یکی از رموز ماندگاری «انباء قرآنی» توجه به سه محور اساسی بالاست که هیچ یک دچار تغییر و تبدیل نمی‌شود و گذشت زمان آن را کهنه نمی‌کند. این ارزش‌ها خبری ماندگار است که قرآن را همواره تازه و قابل مراجعه می‌سازد.

دومین مقاله این بخش با عنوان «اخلاق حرفه‌ای خبر در اسلام» در صدد تبیین هنجارها و اخلاقیات حاکم بر خبر از دیدگاه اسلامی است. اصولاً هنجار، ارزش و اخلاق از دیرینه‌ترین چالش‌های ارتباط جمعی محسوب می‌شوند. نوع رسانه، مخاطبان آن، حوزه انتشار پیام آن، اهداف، کانال، سازمان و تمامی عناصر و مؤلفه‌هایی که به وسایل ارتباط جمعی مرتبط هستند هر یک به نوعی با واژه‌های یاد شده و چگونگی تشخیص، تطبیق و اجرای آن‌ها درگیرند. خبر از جمله پیام‌های رسانه است که تعریف آن در اساس حاوی واژه‌هایی هنجاری، ارزشی و اخلاقی است. اسلام نیز که اخلاق، ارزشها و آرمانها را همواره حاکم بر تمام جنبه‌های حیات بشری از فردی و اجتماعی معرفی می‌کند در حوزه خبر دارای رهنمودها، اصول و توصیه‌های روشن و شفاف است؛ از جمله اصول اخلاقی که دین مبین اسلام در حوزه خبر بر آن تأکید می‌کند، مسئولیت اجتماعی روزنامه‌نگار و رعایت مصالح عموم، توجه به حق مردم در دستیابی به اطلاعات سازنده و مفید، شجاعت در نقل حقایق، تأکید بر صداقت و عینیت خبر و احتراز از تحریف اخبار، توجه به اعتبار روایی منبع خبر، خودداری از مکر و خدعه در خبر، حفظ حرمت و حریم فرد و جامعه و در عین حال، انتقاد سالم و عمل به وظیفه امانتداری جامعه است. گرچه برخی هنجارها و ارزش‌ها در مرحله تطبیق و اجرا ممکن است با تفسیر و تأویلهای متعدد روبرو شوند، اساس تعالیم اسلام اصول و اخلاق حرفه‌ای خبر را به گونه‌ای شفاف تبیین ساخته است.

سومین مقاله این بخش با عنوان «محورهای کلی ممنوعیت رسانش پیام» تلاشی است برای کشف محورهای مهم ممنوعیت پیام از دیدگاه اسلامی است. مطالعات صورت گرفته شده در این زمینه نشان می‌دهد که عنوان کتب ضلال در منابع فقهی مصداقی (و یا نشانه‌ای) است برای هر گونه پیام که تولید و انتشار آن از نظر عقل یا نقل (فطرت یا شریعت) ممنوع است. مقاله درصدد آن است که محورهای کلی و یا مصداقی اصلی پیام‌های ممنوع را از منابع اسلامی شناسایی کند تا راه تشخیص مصداقی جزئی را هموار سازد.

مطالعه انجام گرفته در این مقاله، بنا به اذعان نویسنده، نه یک کار محض فقهی است که هدف از آن استنباط حکم یا تنقیح موضوع باشد و نه در مقام عرف عام است تا مصادیق جزئی یک حکم را برای عمل شناسایی کند بلکه سعی در آن دارد که در این زمینه با تکیه بر روش‌های کارشناسانه فقهی، نگاهی به فتاوی فقهای عظام داشته و مصادیق کلی پیامهای حرام و ضاله را معرفی کند. بدیهی است که نمی‌توان ادعا کرد که با استقرای صورت گرفته تمام محورهای مزبور شناسایی شده‌اند. اما می‌توان ادعا کرد که بررسی مزبور مقدمه و فتح بابی در این زمینه است. این واقعیت، زمانی اهمیت پیدا می‌کند که بدانیم با توجه به توسعه حوزه فعالیت‌های رسانه‌ای در کشور جای این‌گونه رویکردها تا حدودی خالی بوده و ضروری است تا پژوهشگران با استفاده از فتاوی مشهور بزرگان، انواع و اقسام پیام‌ها (صوتی، تصویری و ...) را جمع‌آوری کرده و حکم هر کدام را بیان کنند.

نویسنده در این مقاله، پس از استقرای مواردی از پیامهای ممنوع، آنها را در محورهای کلی‌تری درجه‌بندی کرده و مباحث مشابه را کنار هم آورده و به صورت زیرمجموعه‌های یک محور ارائه داده است. آنچه که در این زمینه به عنوان جمع‌بندی استقرای صورت گرفته می‌توان عنوان کرد، هشت محور کلی ذیل است که به عنوان مصادیق اصلی پیام ممنوع از دیدگاه اسلامی مطرح است:

۱. افتراء و کذب بر خدا و پیامبران و امامان (علیهم‌السلام) و افتراء و کذب بر افراد عادی و تحریف کلام هر دو گروه؛
۲. ایجاد یاس و نومیدی از رحمت خدا و نیز اطمینان خاطر بخشیدن نسبت به مکر و عذاب الهی؛
۳. افشای اسرار فردی و جمعی و حکومتی؛
۴. تحریک جنسی و تحریض بر بی‌بند و باری شهوانی؛
۵. انکار و کفر نسبت به ضروریات و اصول و احکام ثابت دینی؛
۶. دشنام و سب و توهین نسبت به خدا و بندگان او؛

۷. ترویج مکاسب محرمه همانند سحر و کهنات و شعبده؛

۸. به کارگیری شیوه مغالطات.

در بخش سوم این مجموعه با عنوان "تحلیل گفتمانی خبر" دو مقاله وجود دارد: اولین مقاله با عنوان "تحلیل گفتمان: دریچه‌ای برای کشف ناگفته‌ها"، شیوه‌ای جدید برای تحلیل خبر ارائه شده است. در این مقاله ضمن نگاهی به تحلیل گفتمان از زوایای مختلف و چپستی آن در مطالعات ارتباطی، پروسه‌های مختلف تاریخی تحولات مطالعات روشی در تحلیل پیامها بررسی شده است. در این زمینه می‌توان گفت که بررسی و پژوهش در مطالب مندرج در مطبوعات^۱ یکی از روشهای مهم تحقیقاتی در علوم اجتماعی به ویژه در رشته علوم ارتباطات^۲ است که خواننده را به اهداف و دیدگاه نویسنده، یا نویسندگان و در نتیجه، انتشار دهندگان و طراحان اصلی حاضر و یا غایب در صحنه مطبوعات رهنمون می‌سازد.

در روند تاریخی توسعه روش شناختی پژوهش^۳ در علوم ارتباطات شاهد سه دوره متمایز از همدیگر بوده ولی این تمایز در زمان بهره برداری از روش‌های گوناگون بدین معنا نیست که روشهای مورد نظر پس از هر دوره به فراموشی سپرده شده و مورد استفاده دانشمندان و محققان قرار نگرفته اند بلکه در بسیاری از پژوهشها از همه روشهای موجود استفاده شده است.

مرحله نخست: مرحله نگاه کمی به "متن" است که بر اساس آن روش تحقیقاتی کمی مطالب^۴ مطرح شده است. از این روش عمدتاً پس از سالهای پایان جنگ جهانی دوم استفاده شده است. استفاده از روش تحلیل محتوا به عنوان بهترین روش تحلیل آن زمان ریشه در دیدگاه کمی مزبور دارد.

-
1. Press Analysis.
 2. Media and Communication.
 3. Research Methodology.
 4. Quantitative Technique.

مرحله دوم: پس از مرحله نگاه کمی، مرحله نگاه کیفی به متن و بهره برداری از روش کیفی^۱ فرا می‌رسد. در این روش "معنا" در کنار "عدد" و "شمارش" اهمیت خاص خود را پیدا می‌کند. "مفهوم" و "معنای" متن از مجموع کلی کلمات، علاوه بر مفهوم و معنای جزئی کلمات به دست می‌آید. در این روش معنای کلی و انتزاعی جدیدی از متن به دست می‌آید که الزاماً از مجموع تک تک معنای کلمات بدست نخواهد آمد.

مرحله سوم: روند تاریخی روش شناختی تحقیق در مرحله کشف معنای کلمات، جمله و یا بند (پاراگراف) و حتی بخش‌هایی از متن و در نهایت همه متن یک نوشته، متوقف نشده و از سالهای ۱۹۸۰م. و به ویژه در سالهای پایانی قرن بیستم، روش تحلیل گفتمان^۲ که در حقیقت، روش متکاملی از روش کیفی را ترسیم می‌کند. به عنوان آخرین و گسترده ترین روش تحلیل مورد استفاده در علوم اجتماعی و ارتباطات مطرح می‌گردد.

تحلیل گفتمان، یکی از روشهای تحلیل در علوم اجتماعی و ارتباطی است که در سالهای اخیر گسترش فراوان یافته و تحولی در نحوه برداشت‌ها و کشف مفاهیم و معانی زبانی و فرازبانی به وجود آورده است.

این نوشته در صدد آن است که با ارائه چکیده‌ای در باره پیدایش اصطلاح «گفتمان» و «تحلیل گفتمان»، مقاله مندرج در روزنامه انگلیسی گاردین با عنوان "مولام در میان ملاها"^۳ که در تاریخ ۹ اسفند ماه ۱۳۷۹ (۲۷ فوریه ۲۰۰۱) منتشر شده است، با استفاده از روش تحلیل گفتمانی مورد مطالعه و بررسی قرار داده و مفاهیم زبانی و فرازبانی آن را کشف کند. در این تحلیل، نتایج معتناهی در باره شیوه تبلیغاتی غرب و

1. Qualitative Method.

2. Discourse Analysis.

۳. عنوان مقاله به زبان انگلیسی (Molam among Mullas) است. مولام نام وزیر ایرلندی الاصلی است که از طرف دولت انگلیس برای شرکت در اجلاس مبارزه با مواد مخدر به ایران سفر کرده بود.

اولویت‌های آن در مقابله با انقلاب اسلامی ایران به دست آمده است که می‌تواند راهگشای برنامه ریزی تقابلی و هوشمندانه مسئولان نظام در این زمینه باشد.

دومین مقاله با عنوان "تحلیل گفتمانی سایت ممری" (مؤسسه تحقیقات رسانه‌ای خاور میانه) تحلیل گفتمان مطالب مربوط به مؤسسه "ممری" است. مؤسسه تحقیقات رسانه‌ای خاورمیانه^۱ با علامت اختصاری (MEMRI) سازمانی است که رسانه‌های خاورمیانه را مورد بازبینی و رصد قرار می‌دهد؛ محل استقرار آن در شهر واشنگتن، دی. سی است و ضمناً شعبه‌هایی نیز در اورشلیم، برلین، لندن، توکیو و بغداد دارد. این مؤسسه ترجمه‌هایی از مطالب رسانه‌های فارسی، عربی و عبری زبان از کشورهای مصر، ایران، عراق، اردن، آفریقای شمالی، حکومت فلسطین، خلیج فارس، عربستان سعودی، سوریه، لبنان و ترکیه را همراه با تفسیرهایی از موضوع‌های سیاسی، ایدئولوژی، اجتماعی و فرهنگی و مذهبی و تحلیل‌های سیاسی را از طریق سایت <http://www.memri.org> ارائه می‌کند. پژوهش‌های ممری به زبانهای انگلیسی، آلمانی، عربی، ایتالیایی، فرانسوی، اسپانیایی، ترکی، روسی و ژاپنی ترجمه می‌شود و انتشارات آن شامل سلسله تفسیرها و بررسی‌ها، سلسله گزارش‌های ارسالی مخصوص، گزارش‌های ویژه، پیام‌های اختصارآمیز ویژه و عناوین تلگرافی اخبار می‌شود.

- این مجموعه، در زمانی که اینجانب مدیریت گروه ارتباطات و دین مرکز تحقیقات دانشگاه امام صادق (علیه السلام) را بر عهده داشتم، فراهم آمده که جا دارد از همه عزیزان آن مرکز تشکر و قدردانی نمایم.
- امید است که این مجموعه نگاه جدیدی در مورد "خبر" از دیدگاه‌های گوناگون در اختیار استادان، محققان، دانشجویان و علاقمندان این حوزه مهم در علوم ارتباطات قرار دهد.

دکتر حسن بشیر

عضو هیئت علمی دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

چه چیزی خبر را می‌سازد؟

مقایسه اخبار سراسری تلویزیونی در هشت کشور جهان

ژوزف استرابهار و دیگران^۱

ترجمه: دکتر حسن بشیر*

مقدمه

در باره پرسش «چه چیزی خبر را می‌سازد؟» و یا به عبارت دیگر «عوامل تشکیل دهنده خبر» دو مسئله عمده مورد توجه قرار گرفته‌اند:

۱. آیا آنچه در اخبار هر کشور مطرح می‌شود، می‌تواند منعکس‌کننده دیدگاه فلسفی و نظری آن کشور به مقوله خبر و تعریف آن تلقی گردد؟
۲. آیا ارتباطی میان تعریف و توصیف خبر در هر کشور (به ویژه از نظر فلسفی و نظری) و شیوه طرح اخبار مربوط به کشورهای دیگر در اخبار آن کشور وجود دارد؟ برای مثال، اخبار مربوط به کشورهای جهان دوم^۲ (قبل از فروپاشی شوروی) و جهان سوم به شکل مخدوش و غیرواقعی در رسانه‌های غربی مطرح می‌شوند.

دو سؤال پیش‌گفته با روش تحلیل محتوای اخبار تلویزیونی هشت کشور، مورد توجه و ارزیابی قرار گرفته و تلاش شده است که جواب مناسبی برای آنها به دست

1. Straubhaar, J. et al (1992) "What Makes News? Western, Socialist, and Third-World Television Newscasts Compared in Eight Countries" In Korzeny and Stella Toomey Ting (1992) (ed.) Mass Media Effects Across Cultures, London, Sage Publications.

* استادیار دانشگاه امام صادق(ع)

آید. سؤالهای مذکور به ویژه پس از طرح بحث «نظم نوین اطلاعاتی و ارتباطی جهانی»^۵ اهمیت ویژه‌ای به خود اختصاص داده است.

در بخشی از مباحث انجام‌شده در باره نظم نوین اطلاعاتی و ارتباطی جهانی تأکید شده است که در آمریکا و سایر کشورهای صنعتی غربی اخبار مطرح‌شده معمولاً مسائل و مطالب منفی و غیرسازنده را بیشتر از سایر مطالب دیگر مطرح می‌کنند؛ برای مثال، شکستها، حوادث، حوادث ناگوار طبیعی و بدبختیها به جای پیشرفتهای اجتماعی و مردمی، درگیری به جای ثبات و امنیت، مسائل نظامی به جای مسائل اقتصادی و همانند آن مطرح می‌شوند.

انتقادات دیگری همچون بی‌توجهی به اخبار و حوادث جهان سوم و یا طرح دروغ‌پردازی‌ها در مورد این کشورها توسط کشورهای غربی مطرح شده است که ریشه در نحوه نگرش این کشورها به طرح اخبار با شیوه‌ای که در بالا ذکر آن رفت، دارد.

در مقابل، برخی از کشورهای غربی، کشورهای اروپای شرقی و جهان سوم را متهم به جلوگیری از انتقاد، سانسور اخبار و حمایت از اقدامات دولت با شیوه‌های معمول خود می‌کنند. پژوهش انجام‌شده ذیل می‌تواند در بازبینی و ارائه تعریف مناسبی از «خبر» با توجه به اختلاف موجود در مفهوم آن در کشورهای مختلف، مفید باشد.

بنابراین «خبر»، بنا به تعریف کشورهای غربی، شامل چه عناصری باید باشد؟ این موضوع در بحثهای مربوط به «نظم نوین اطلاعاتی و ارتباطی جهانی» مورد توجه قرار گرفته و موارد ذیل به عنوان عناصر تشکیل‌دهنده «خبر» و یا به عبارتی عناصر مؤثر در ساختار خبری موجود در کشورهای غربی مطرح شده است:

۱. تازگی و جدید بودن؛
۲. قوی و هیجان‌برانگیز بودن؛
۳. روشن و غیرمبهم بودن؛
۴. همناختی با فرهنگ عمومی داشتن؛

۵. پیوندی مستقیم با مصالح ملی داشتن؛
 ۶. قابل پیش‌بینی ولی غیرقابل انتظار بودن؛
 ۷. در مورد نخبگان و یا کشورهای عمده بودن؛
 ۸. عنصر فردگرایی و یا شخصیتی در آن بارز بودن؛
 ۹. عنصر مخالفت یا رقابت و به طور کلی منفی در آن گنجانده شدن؛
- اختلاف موجود در تعریف «خبر» و عناصر سازنده آن، ضرورت انجام پژوهشی مبتنی بر شیوه پژوهش «تحلیل محتوا»^۴ جهت درک هرچه بهتر این موضوع را، به ویژه در کشورهای مربوط به سه جهان مختلف، روشن می‌سازد.
- کشورهای سوسیالیستی یا به عبارتی «جهان دوم» همانند شوروی (البته قبل از فروپاشی آن) خبر را در انعکاس مطالبی که از حزب کمونیست حمایت می‌کند و اهداف ملی را در نظر می‌گیرد، خلاصه کرده‌اند.
- پاولو (Paulu, 1974) و میکیویچ (Mickiewicz, 1981) موضوع مخالفت از طرح درگیرها و یا انتقادهای داخلی را نیز به این تعریف افزوده است. در کشورهای مزبور انتقاد، زمانی مجاز شمرده می‌شد که در شرایط خاصی در رسانه‌های ویژه حزب کمونیست و در مسائل ویژه‌ای که به افزایش قدرت حزب کمک می‌کند و یا علیه کشورهایی که دشمن شمرده می‌شوند، باشد.
- در این گونه کشورها، «خبر» از مدل خبری مثبت^۵ یعنی خبر باید نقش مثبتی در جامعه داشته باشد، تبعیت می‌کند؛ برای مثال، طرح اخبار مربوط به کارگران قهرمان و زبده، کشاورزان نمونه و یا اهداف کارگری وغیره.
- اهمیت محدودیت زمانی خبر در چنین کشورهایی کمتر از کشورهای غربی بود و از پنخس اخبار تا زمانی که توجیه کافی برای طرح آنها وجود نداشته، جلوگیری می‌شد. علی‌رغم جلوگیری از طرح اخبار مربوط به درگیرهای داخلی کشور، پوشش اخبار

مربوط به درگیریهای داخلی سایر کشورها و حمایت از انقلابهای به وجود آمده، مورد توجه قرار می‌گرفت.

البته لازم به ذکر است که مسائل مطرح شده عمدتاً متعلق به تاریخ ژوئن سال ۱۹۸۴ و قبل از مرحله گلاسنوست^۵ است.

بحث دیگر مربوط به «روزنامه‌نگاری توسعه»^۶ است که به عنوان روش مناسب خبری به کشورهای جهان پیشنهاد و توصیه شده است. در این روش تأکید بر اخبار مربوط به اهداف کاری، موفقیتها و سرانجام، تبعیت از مدل خبری مثبت توصیه شده است.

کارشناسان در این زمینه همکاری با دولت و طرح پروژه‌ها و پیشرفتهای آن را نیز مورد تأکید قرار داده‌اند.

در کشورهای هند و فیلیپین بر روی مدل نقادانه خبر بیشتر تأکید می‌شود؛ در این کشورها، خبرنگار مسئولیت بیشتری در طرح اخبار مربوط به پیشرفتهای کشور و در صورت لزوم و در زمان مناسب، انتقاد از طرحهای دولت را باید احساس کند.

هم اکنون یکی از بحثهای عمده و مطرح در باره «انتقاد» مربوط به سطح و حجم مناسب و مفید انتقاد از دولت است که عمدتاً سیاستها و دیدگاههای کشورهای جهان سوم در این زمینه متفاوت است.

در سطح بین‌المللی، تضاد به وجود آمده در این زمینه عمدتاً ناشی از وجود مدل‌های مختلف پوشش خبری مربوط به حوادث جهانی و کشورهای دیگر است.

لارسون (Larson, 1979) در مطالعات خود در باره اخبار تلویزیونی آمریکا به این نتیجه رسیده است که شبکه خبری تلویزیونی آمریکا اخبار مربوط به کشورهای جهان سوم را کمتر از سایر کشورهای صنعتی پوشش می‌دهد. در این اخبار، هنگامی که کشورهای جهان سوم مطرح می‌شوند، بیشتر اخبار بحرانها و حوادث هیجان‌آور مورد پوشش قرار می‌گیرند.

-
1. Pre-glasnost Period
 2. Development Journalism

چه چیزی خبر را می‌سازد؟ □ ۳۱

شرام و آتوود (Schramm & Atwood, 1981) نیز در مطالعات خود به این نتیجه رسیده‌اند که اخبار کشورهای آسیایی نیز همانند اخبار غربی بیشتر به طرح حوادث هیجان‌آور اختصاص دارد.

استیونسن و شاو (Stevenson & Shaw, 1984) در پژوهشهای خود به این نتیجه رسیده‌اند که بیشتر کشورها اخبار مربوط به کشورهای همسایه خود را بیش از سایر کشورهای دیگر تحت پوشش قرار می‌دهند؛ ولی این شیوه در کشورهای مختلف جهان (کشورهای غربی، سوسیالیستی سابق، و جهان سوم) متفاوت است.

نوردنسترانج (Nordenstrange, 1984) معتقد است که مطالعات پیش‌گفته دارای اشکال است؛ وی اظهار می‌کند مطالعات مذکور، کشورها و موضوعهای مطرح‌شده را بررسی می‌کند، ولی نحوه طرح موضوع و شیوه آن را بررسی نمی‌کند. در حالی که ممکن است تغییر یا قلب واقعیت و نابرابری در پوشش خبری وجود داشته باشد. در بررسی انجام‌شده زیر، با شیوه تحلیل محتوا، تلاش شده است که برخی از شیوه‌های پنهان و نحوه طرح موضوع، که عمدتاً در بحثها و بررسیهای دیگر مورد توجه قرار نگرفته است، بحث و بررسی شوند.

پرسشها و فرضیه‌ها

با توجه به بحثها و نوشته‌های موجود در این زمینه، پرسشها و فرضیه‌های کلی زیر مطرح، تا موارد پیش‌گفته مورد آزمایش و بررسی قرار گیرند.

۱. کشورهای صنعتی یا غربی در اخبار خود بر موضوعات نظامی، حوادث، جنایات مربوط به موارد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و دینی، ورزش و مسائل علمی بیش از کشورهای سوسیالیستی (قبل از فروپاشی شوروی) و یا کشورهای جهان سوم تأکید می‌کنند؛

۲. همراه با طرح اخبار سیاسی در کشورهای غربی، انتقاد از دولت و طرح اعتراضات و اعتراضات مردمی نیز از طریق بحثهای مختلف محلی، سیاسی، انتخابات و موارد قانونی مطرح می‌شوند. یکی از بحثهای دائمی گزارشات خبری کشورهای غربی

به تصویر کشیدن نقاط ضعف و اشتباهات دولت است که به شکلی حقوق بشر و توسعه اجتماعی را مخدوش می‌کند؛

۳. در مقابل آن، در اخبار کشورهای سوسیالیستی، کمتر انتقاد به دولت و یا طرح اعتراضات مردمی مشاهده می‌شود و بیشتر فعالیتهای دولت و همکاریهای اجتماعی و به تصویر کشیدن دولتی مقتدر و سالم مورد تاکید قرار می‌گیرد. اخبار در کشورهای جهان سوم شباهت زیادی به اخبار کشورهای سوسیالیستی دارد؛ با این تفاوت که در برخی از این کشورها نشانه‌های بیشتری از انتقاد به دولت وجود دارد؛

۴. در باره اخبار اجتماعی: کشورهای سوسیالیستی و جهان سوم بر روی توسعه و پیشرفت برنامه‌های اجتماعی و ارائه هر گونه پیشرفت حاصل شده در زمینه مزبور تاکید کرده، در حالی که اخبار کشورهای غربی بیشتر بر روی مشکلات و معضلات اجتماعی تأکید می‌کنند.

این فرضیه‌ها منعکس کننده برنامه‌های اساسی خبری در هر کشورند. در اینجا نگاهی به نحوه طرح اخبار کشورهای دیگر در اخبار کشورهای مختلف و فرضیه‌های وابسته به آنها می‌افکنیم:

۵. علی‌رغم پذیرش برنامه‌های نظم نوین اطلاعاتی و ارتباطی جهانی توسط کشورهای غربی در جهت پخش اخبار مختلف. ولی کشورهای همسایه و یا منطقه‌ای معمولاً بیش از کشورهای دیگر تحت پوشش خبری قرار می‌گیرند. کشورهای غربی عمدتاً اخبار مربوط به کشورهای صنعتی را قبل از اخبار مربوط به اتحاد جماهیر شوروی سابق و کشورهای جهان سوم پخش می‌کنند. همین وضعیت در باره کشورهای سوسیالیستی نیز صادق است؛ بدین معنا که اخبار مربوط به کشورهای دوست، هم‌رژیم و هم‌جهت با (سوسیالیسم جهانی) مورد توجه بیشتر قرار گرفته و اخبار مربوط به کشورهای جهان سوم نیز بیش از کشورهای غربی پخش می‌شوند.

چه چیزی خبر را می‌سازد؟ □ ۳۳

با توجه به اهمیت سیاسی و اقتصادی کشورهای صنعتی غربی در نزد کشورهای جهان سوم، اخبار مربوط به این کشورها معمولاً بیش از کشورهای دیگر در برنامه‌های خبری کشورهای جهان سوم مطرح می‌شوند.

روش‌شناسی

۱. نمونه‌برداری

با توجه به توافقی که بین آژانس اطلاعات آمریکا^۱ و پژوهشگران این مقاله علمی انجام شده بود، سفارتخانه‌های آمریکا در شش کشور مورد بحث موظف شده بودند که به مدت یک هفته اخبار سراسری شبانه تلویزیونی این کشورها را ضبط و برای ارزیابی و مطالعه ارسال کنند. این کشورها عبارت بودند از: چین، هند، ایتالیا، ژاپن، آلمان غربی (قبل از اتحاد دو آلمان) و اتحاد جماهیر شوروی سابق.

اخبار شبانه سراسری تلویزیونی از کلمبیا و همچنین آمریکا نیز جمع‌آوری و به اطلاعات به دست‌آمده از کشورهای دیگر افزوده شد. شش عدد نوار ویدئو از هر سفارتخانه که اخبار زمانهای مشابه ۹ روزه در ماه ژوئن ۱۹۸۴ م. را جمع‌آوری کرده بودند، تهیه و برای بررسی ارسال شدند.

اخبار ضبط‌شده از نظر زمانی و تعداد اخبار در هر بخش خبری در هر یک از این کشورها متفاوت بودند (تمام اخبار در زمانهای مشابه، یعنی اخبار شبانه سراسری تلویزیونی در هر کشور، ضبط شده بودند).

جدول شماره (۱) نشان‌دهنده طول زمان پخش اخبار در هر پخش سراسری، نام شبکه تلویزیونی، میانگین تعداد اخبار پخش‌شده در هر پخش سراسری، و جمع کل اخبار پخش‌شده در طول زمان جمع‌آوری برای هر کشور است:

1. United States Information Agency (USIA)

جدول شماره (۱)

شماره	نام کشور	طول زمان اخبار سراسری شبکه تلویزیونی (به دقیقه)	نام شبکه تلویزیونی	میانگین تعداد اخبار در هر پخش سراسری	مجموع تعداد کل اخبار در طول زمان جمع‌آوری
۱	چین	۴۰	CCTV	۲۷/۷	۱۶۶
۲	کلمبیا	۳۰	Various	۱۹/۷	۱۱۸
۳	هند	۲۰	AIR	۱۴/۵	۸۷
۴	ایتالیا	۴۰	RAI-TGI	۱۳/۸	۸۳
۵	ژاپن	۳۵	NHK	۹/۲	۵۵
۶	آلمان غربی	۲۰	ARD	۹/۲	۵۵
۷	آمریکا	۳۰	ABC,NBC	۱۰	۶۰
۸	اتحاد جماهیر شوروی سابق	۳۰	VREY.MA	۱۸/۵	۱۱۱

نوارهای ضبط‌شده از اخبار کشورهای هشتگانه پیش‌گفته به اشکال مختلف و به زبانهای گوناگون ارسال شده بودند. برای یکنواخت کردن تمام نوارهای واصل‌شده، از نوار ۳۴ اینچ VHS استفاده و محتوای آنها به نوارهای تهیه‌شده منتقل شدند. سپس تمام این نوارها برای بررسی و انجام مطالعات لازم از زبان اصلی به زبان انگلیسی ترجمه شدند.

۲. کُدگذاری

برای کُدگذاری اخبار جمع‌آوری‌شده، جلسات متعددی با کارشناسان کُدگذاری تشکیل شد و در نهایت، کُدهای مربوطه تهیه و تأیید شدند.

سپس گروهی متشکل از ۱۳ کارشناس کُدگذاری، که آموزشهای لازم را دیده بودند، تشکیل و کُدگذاری لازم برای تمام اخبار انجام گرفت. برآورد کردن درجه اطمینان از کُدگذاری انجام‌شده نیز پس از تعیین محورها و عوامل زیر صورت گرفت.

۲-۱. عوامل متغیر

عمده‌ترین عوامل متغیر مورد استفاده در کُدگذاری اخبار جمع‌آوری شده به شرح زیرند:

- محور اصلی خبر (جهت‌گیری اصلی خبر)

- عنوان خبر

- نحوه مطرح کردن کشور پخش‌کننده خبر

- فعالیتها و فعل و انفعالات داخلی کشور

- موضوع خبر

- نحوه مطرح کردن کشورهای خارجی

۲-۲. محور اصلی خبر

محور اصلی هر خبر از نظر داخلی، خارجی و بین‌المللی بودن مشخص و کُد لازم به آن داده شد. اخبار محلی و یا داخلی کلاً با مسائل داخلی هر کشور ارتباط داشته و به دور از مسائل مربوط به کشورها و یا افراد خارجی می‌باشند. اخبار خارجی از طرفی با کشور پخش‌کننده خبر و از طرف دیگر، با یک یا چند و یا افراد خارجی مرتبط می‌باشند.

اخبار بین‌المللی کلاً با کشور پخش‌کننده خبر مرتبط نبوده ولی منعکس‌کننده یک موضوع داخلی یک کشور خارجی و یا روابط بین دو کشور خارجی بدون مطرح شدن کشور پخش‌کننده خبر می‌باشند.

۲-۳. عنوان خبر

عنوان اصلی و تعداد زیادی عناوین فرعی که یا به طور واضح و یا غیرواضح در مجموع خبرها وجود داشتند، مشخص و کُدگذاری شدند.

چنانچه عنوان خبر واضح و آشکار بود، به دو بخش «عنوان اصلی» و «عنوان

فرعی» تقسیم شد.

نه (۹) عنوان اصلی و فرعی کُدگذاری شده عبارت بودند از: